XIII. Leó pápa „Libertas Præstantissimum Donum”

kezdetű körlevele

az emberi szabadság természetéről

1888. június 20.

XIII. Leó pápa „Libertas Præstantissimum Donum”

kezdetű körlevele

az emberi szabadság természetéről

1888. június 20.

Kapisztrán Szent János Kiadó

Budapest, 2016.

Eredetileg megjelent:
SARDA Y SALVANY FELIX:
A LIBERALISMUS BÜN
c. könyvének mellékleteként

Fordította:
Dr. Csápori Gyula

Esztergom, 1888.

Jelen kiadásban a szöveget a Vatikán honlapján megtalálható angol változatnak megfelelő módon számozott alfejezetekre tagoltuk, és az aktuális helyesírási szabályoknak megfelelően felfrissítettük. A régies szóhasználaton nem változtattunk, csak a helyesíráson és a vesszőhasználaton. A szöveg folyamatos gondozás alatt áll. (Utolsó módosítás: 2020. szeptember 28.) A mindenkori legfrissebb változat itt érhető el:
figyelji.de/a/libertasra

Minden jog fenntartva.
© Kapisztrán Szent János Kiadó, 2016.
kapisztrankiado.hu

ISBN: 978-615-5623-17-2

Tisztelendő testvéreinknek, a katolikus világ összes pátriárkáinak, prímásainak, érsekeinek és püspökeinek, kik az Apostoli Széknek kegyelmében és vele közösségben élnek.

XIII. LEÓ PÁPA.

TISZTELENDŐ TESTVÉREK!
ÜDVÖT ÉS APOSTOLI ÁLDÁST!

1. A szabadság, a természet legkiválóbb java, mely az értelemmel vagy ésszel bíró lények kizárólagos tulajdonsága, az embernek azon méltóságot adja, hogy önmagának és cselekedeteinek ura legyen. – De igen sok függ attól, hogy az ember mi módon él ezen méltóságával, mert valamint a legfőbb javak, úgy a legnagyobb bajok is a szabadság használatából erednek. Igaz ugyan, hogy az ember követheti az ész sugallatát, gyakorolhatja az erkölcsi jót és egyenesen törekedhetik végső célja felé. De ugyanő más irányt is követhet, a javak csalékony képei után indulva a szükséges rendet megbonthatja, és önszántából saját vesztére törhet. Az emberi nem megszabadítója, Jézus Krisztus, visszaállítván, sőt növelvén az ember eredeti méltóságát, az ember akaratán is szerfölött segített és ezt egyrészt kegyelmének oltalmával, másrészt az égi örökkévaló boldogság hirdetésével a jóra irányította. Hasonló módon az Egyház is szerzett és fog is mindig

szerezni érdemeket a természet ezen kitűnő ajándéka körül, amennyiben feladatát, a Jézus Krisztus által számunkra szerzett javakat minden századokon át megőrizi, teljesíti. – És mégis sokan vannak, kik azt vélik, hogy az Egyház az emberi szabadságnak ártalmára van. Ennek oka a szabadságnak ferde és elhamarkodott felfogásában rejlik, amennyiben annak vagy alapfogalmát meghamisítják, vagy azt mód nélkül kiterjesztik, úgy, hogy olyanokra is vonatkoztatják, melyekben az ember a dolgok helyes megítélése szerint szabad nem lehet.

2. Mi már más alkalommal, nevezetesen az *Immortale Dei* című körlevélben szóltunk az úgynevezett *modern szabadságokról,* azt, ami ezekben helyes, megkülönböztetve annak ellenkezőjétől; egyszersmind bebizonyítottuk, hogy ami jó azon szabadságokban foglaltatik, az oly régi, mint az igazság, és hogy az Egyház azt mindig kész örömest szokta helyeselni és gyakorlatban elfogadni. Ami új jött hozzá, az csak szennyes részt képez, melyet a zavaros idők és a túlságos újításvágy hoztak létre. – De mivel sokan vannak, kik azon szabadságokat, még a bennük foglalt hibákat is beleértve, korunk legfőbb díszének és az állami szervezetek szükséges alapföltételeinek tekintik, annyira, hogy azt állítják, hogy nélkülük az államok helyes kormányzása nem is képzelhető, azért úgy véljük, hogy tekintettel a közjóra, ezen tárgyról külön is kell szólanunk.

3. Az erkölcsi szabadságról fogunk értekezni, amint az akár az egyes személyekre, akár az államokra vonatkozik. – De jónak látjuk kezdetben egyet-mást röviden elmondani a természeti szabadságról, mert ez, bár az erkölcsitől teljesen különbözik, mégis azon forrás és kiinduló pont, melyből a szabadság minden neme önként következik. Ezt mindenkinek ítélete és az általános tudat, mely a természetnek legkétségtelenebb szava, csak azokban ismeri el, kik értelemmel vagy ésszel bírnak, és világos, hogy az ok, melynél fogva az embert igazán tettei urának tekinthetjük, éppen a természeti szabadságban van. És helyesen, mert míg a többi élőlény csak érzékei által vezettetik és csak természetének ösztöne folytán keresi azt, ami neki jó, és kerüli azt, ami ártalmas, az ember életének minden tettében eszét bírja vezérül. Az ész pedig minden, a földön létező jóról azt mondja, hogy az létezhetik, meg nem is, miért is egyet sem kell ezek közül szükségképpen választani, és így az akaratnak szabadságára hagyja, hogy azt válassza, ami neki tetszik. – De az említett javak úgynevezett *esetékességéről* az ember csak azért alkothat magának ítéletet, mert természeténél fogva egyszerű, szellemi és gondolkozásra képes lelke van, mely éppen azért, mert ilyen, nem az anyagi dolgoktól veszi eredetét s önmaga fenntartásában nem is függ ezektől, hanem minden segédeszköz mellőzésével Istentől van alkotva, és a testek közönséges állapotát messze túlszárnyalva saját élet- és cselekvésföltételekkel bír; innét van, hogy ítéletével belátva

az igaznak és jónak változhatatlan és szükséges föltételeit, azon egyes javakat éppen nem tartja szükségeseknek. Midőn tehát azt állítjuk, hogy az emberek lelke távol áll minden halandó összetételtől és gondolkodási tehetséggel bír, egyszersmind a természeti szabadságot is alapjában legbiztosabban megállapítjuk. Így tehát a minden halandó összetételtől ment és gondolkodó tehetséggel bíró emberi lélek szellemiségében rejlik a természeti szabadság legszilárdabb alapja.

4. Valamint az emberi lélek egyszerűségét, szellemiségét és halhatatlanságát, úgy a szabadságot sem hirdeti senki hangosabban s nem védelmezi erélyesebben, mint a katolikus Egyház, mely mindkettőt mindig tanította és hitcikkelyként védelmezi. De nem csak ezt tette; az eretnek és új tanok hirdetőinek támadásaival szemben oltalmába vette a szabadságot, és így az embernek ezen nagy javát megmentette az enyészettől. Hogy mily buzgalommal állott ellen e tekintetben a manicheusok és mások esztelen törekvéseinek, azt a történelem emlékei tanúsítják, és hogy mily elszánt törekvéssel és eréllyel küzdött, valamint a trienti szent zsinatban, úgy később is Janzen követői ellen az ember szabad akarata mellett, és hogy nem engedte sehol és soha a fatalizmust lábra kapni, azt nincs, aki nem tudná.

5. A szabadság tehát, amint kimutattuk, azoknak tulajdonsága, akik ésszel, vagyis értelemmel bírnak, ha pedig annak lényegét tekintjük, akkor nem más, mint a képesség azt

választani, ami bizonyos célnak megfelel; akinek hatalmában van több dolog közül egyet választani, az cselekedeteinek ura. – De mivel minden, ami valamely dolog elérésére szolgál, hasznos jónak neveztetik, a jónak pedig természetében van, hogy a vágyó tehetséget felkeltse, azért a szabadság az akaratnak tulajdona, sőt az akarat maga, amennyiben működésénél a választás szabadságával bír. De az akarat meg nem indul, ha csak az ismeret fáklyaként nem világítja meg útját, más szavakkal az akarat által megkívánt jó szükségképpen az ész által megismert jó is egyúttal. És ez annál is inkább áll, mivel az akarat tényeit mindig megelőzi az ítélet, vajon a javak valódiak-e és melyik legyen előbbrevaló. De hogy az ítélet az ész dolga, nem pedig az akaraté, afölött senki sem kételkedik. Ha tehát a szabadság az akaratban van, ez pedig természeténél fogva az ész után indul, nagyon természetes, hogy a szabadságnak éppen úgy, mint az akaratnak magának, csakis az észnek megfelelő jóra kell hajolnia.

6. Mindazonáltal, mivel mindkét tehetség tökéletlen, azért megtörténhetik és gyakran meg is történik, hogy az elme azt állítja az akarat elé, ami valósággal nem jó, hanem csak annak látszik, és hogy ilyenkor az akarat is e látszólagos jó után törekszik. És amint fogyatkozás tévedni és tévedhetni, – ami különben elménk tökéletlenségének jele, – éppen úgy a látszólagos javakra való törekvés, ha jele is a szabadságnak, (mint a betegség az életé) mégis egyúttal

némileg annak hiányossága is. Éppen így fertőzi be az akarat a szabadságot és visszaél vele, midőn valamire törekszik, ami az ésszel, amelytől függ, ellenkezik. Ezen oknál fogva a végtelenül tökéletes Isten, aki végtelenül értelmes és lényegénél fogva maga a jóság, a legfőbb fokban szabad is, és így semmiképpen sem akarhatja a rosszat, s nem akarhatják ezt az ég boldog lakói sem, mivel a legfőbb jót színről színre szemlélik. Elmésen jegyezték meg tehát Szent Ágoston és mások a pelagiánusok ellen, hogy ha a természet és a szabadság tökéletessége a jótól való elpártolhatást követeli, akkor Isten, Jézus Krisztus, az angyalok, a mennyei boldogok, akik a jótól el nem tántorodhatnak, vagy nem szabadok, vagy legalább kevésbé tökéletesek, mint a földön élő ember. Ezen tárgyról bőven értekezik az angyali doktor és kimutatja, hogy a vétkezhetés nem szabadság, hanem szolgaság. Mély értelemmel jegyzi meg Krisztus Urunk ezen szavaihoz:

> „Aki bűnt cselekszik, szolgája a bűnnek[1]"

a következőket:

> Minden teremtmény az, amivé saját természete teszi. Ha pedig valami külső ok indítja azt, nem"

[1] Jn 8,34

saját természete szerint, hanem idegen befolyás alatt cselekszik, és ez szolgaság. Ámde az ember természeténél fogva értelmes lény, midőn tehát esze által indíttatik, saját természete szerint cselekszik, ami a szabadság jele; de midőn vétkezik, az ész ellen cselekszik, és így ekkor más valami indítja őt és tartja idegen korlátok között, miért is: »aki bűnt cselekszik, szolgája a bűnnek.«[2]

Ezt elég világosan átlátta már az ókoriak bölcselete és különösen azok, akik azt állították, hogy senki sem szabad, csak a bölcs; bölcsnek pedig, mint ismeretes, azt tekintették, aki állhatatosan tudott a természet szerint, azaz erkölcsösen és erényesen élni.

7. Így állván a dolog az emberi szabadsággal, ezt segítő és védőeszközökkel kellett az Alkotónak ellátnia, hogy ezek annak minden törekvését a jóra irányítsák és a rossztól elfordítsák; mert ha ez nem történik, a szabadság az embernek csak kárára volna. – Azért először is szükséges volt a törvény, vagyis a szabály, mit kelljen tenni és mit nem. Ilyen az öntudatlan lények számára, melyek szükségképpen működnek, szoros értelemben nem létezhetik, miután minden működésükben a természet rendjét követik és önma-

[2] Aqinói Szent Tamás: Szent János evangéliumához, *cap. VIII, lect. 4, n. 3 (ed.Vives, Vol. 20 p. 95).*

gukból semmiféle tevékenységet sem fejthetnek ki. A szabad lények azonban éppen azért, mivel szabadok, képesek cselekedni vagy nem cselekedni, így vagy amúgy cselekedni, mivel azt választják, amit akarnak, és az akarást megelőzte az észnek fent említett ítélete. Ezen ítélet pedig nemcsak azt határozza meg, hogy mi erkölcsös és mi erkölcstelen, hanem azt is, hogy mi jó és mi rossz, mit kell cselekedni és mit kell elhagyni; az ész ugyanis előírja az akaratnak, hogy mire törekedjék és mit kerüljön, hogy az ember valamikor elérhesse az ő végső célját, melyre minden cselekedetét irányoznia kell. Az észnek ezen rendelkezését pedig *törvénynek* nevezzük. Miért is a törvény szükséges voltának első oka mintegy gyökerében, az ember szabad akaratában keresendő, amennyiben ezen szabad akaratnak nem szabad a helyes ésszel ellenkeznie. Ezért nem is lehet hamisabbat és ferdébbet gondolni vagy mondani, mint azt, hogy az ember azért, mivel szabad, nem is áll törvény alatt; mert ha ez úgy volna, akkor az következnék, hogy az akarat szabadságához az is tartozik, hogy az ésszel ne törődjék. Ennek éppen az ellenkezője áll, az tudniillik, hogy az ember éppen azért áll a törvény alatt, mivel természeténél fogva szabad. Ezenképpen a törvény az ember vezetője a cselekvésben, és őt a jutalom és büntetés kilátásba helyezése által a jó tettekre sarkalja és a bűntől elijeszti.

8. Ilyen törvény mindenekelőtt a *természet törvénye,* mely minden egyes ember lelkébe van beírva és bevésve, s mely

nem is más, mint a jót parancsoló és a rosszat tiltó emberi ész. De az emberi ész parancsolata csak annyiban bír a törvény erejével, amennyiben ő egy fensőbb észnek szava és magyarázója, melynek a mi lelkünk és szabadságunk kell, hogy alárendelve legyen. Miután pedig a törvény ereje abban áll, hogy kötelességeket ró fel és jogokat ad, azért az teljesen a tekintélyen alapszik, ami ismét nem egyéb, mint a törvényhozó hatalma, melynél fogva jogokat megállapíthat és rendeleteit jutalmakkal és büntetésekkel szentesítheti; márpedig mindez az emberben nem volna meg, ha ő maga határozná meg mint legfőbb törvényhozó, cselekedeteinek zsinórmértékét; miből világos, hogy a természet törvénye maga az örök törvény, mely bele van oltva az eszes teremtményekbe, és ezeket a céljuknak megfelelő helyes cselekvésmódra irányítja; ezen örök törvény pedig maga a mindenség alkotójának és kormányzójának, Istennek örökkévaló értelme.

Ezen zsinórmértékhez, mely tetteinket szabályozza és a bűntől bennünket visszatart, Isten irgalmassága még külön óvószereket is csatolt, melyek az ember akaratának igazgatására és erősítésére kiválóan alkalmasak. Ezek között első és legkitűnőbb az isteni malaszt ereje, mely midőn az elmét megvilágosítja és az akaratot üdvös állhatatossággal erősítvén folytonosan a jóra serkenti, könnyebbé és egyszersmind biztosabbá is teszi a természeti szabadság használatát. Miért is nagy tévedés volna azt állítani, hogy Isten közremű-

ködése csökkenti akaratunk tényeinek szabadságát, mert az isteni kegyelem ereje az ember természetének legtökéletesebben megfelel, mivel lelkünk és szabadságunk alkotójától származik, aki minden dolgot természetének megfelelő módon működtet. Sőt, mint az angyali hittanító mondja, éppen azért bír az isteni kegyelem azon csodálatos erővel és alkalmassággal, hogy minden természetet megőriz a maga valóságában és megtartja működési módját, erejét és hatásait, mivel a természet alkotójától származik.

9. Amit eddig az egyeseknek szabadságáról mondottunk, azt könnyű azokra alkalmazni, akik társadalmi kötelék által vannak összefűzve. Mert amit az ész és a természeti törvény az egyesekben eredményez, azt a társadalomban *az emberi törvény* hozza létre, mely a polgárok közös javára hozatik. – Az emberek törvényeinek egy része akörül forog, mi jó, mi rossz; amazt parancsolja, emezt tiltja, s ezen intézkedéseit kellőleg szentesíti. De ezen rendeletek nem az emberi társadalomban gyökereznek, mivel az emberi társadalom valamint nem szülte magát az emberi természetet, úgy nem is létesíti a jó és a rossz között való különbséget, mely az emberi társadalmat megelőzi és teljesen a természet törvényétől s így az örök törvénytől bírja eredetét. A természet törvényének rendeletei tehát, melyek az emberek törvényeibe is be lettek iktatva, nemcsak az emberi törvények erejével bírnak, hanem azon sokkal magasabb rendű és fölségesebb hatalommal is vannak felruházva, melyet nekik a természet

törvénye s az örök törvény kölcsönöz. A törvények ezen nemében éppen abban áll a polgári törvényhozók feladata, hogy a polgárokat az engedelmességben megtartsák és a rosszakat és kihágásokra hajlandókat megfékezzék, hogy a rossztól elijedve a helyes úton haladjanak, vagy legalább a társadalom botrányára és kárára ne legyenek.

A polgári hatalom más rendeletei nem ily egyenesen és közvetlenül, hanem távolabbról és közvetve következnek a természetjogból és oly dolgokat határoznak meg, melyekről a természetben csak általánosan és nagyjában van gondoskodva. Így a természet parancsolja, hogy a polgárok a közös békére és jólétre közreműködjenek, de hogy mily fokban, mi módon és mily dolgokban tegyék ezt, azt nem a természet maga, hanem az emberek belátása határozza meg. Ily különös, a helyes ész által feltalált és a törvényes hatalom által előírt életszabályokból áll a tulajdonképpeni értelemben vett emberi törvény. Ezen törvény az egyeseket a társadalom közös jólétére közreműködni kényszeríti és az ellenkezőtől eltiltja s úgyszintén, amennyiben a természet követelményeiből következik és azokkal megegyezik, arra vezet, ami erkölcsös, és eltávolít attól, ami nem az.

10. A mondottakból világos, hogy nemcsak az egyes emberek, hanem a társadalom szabadságának zsinórmértéke is teljesen Isten örök törvényében van. Az emberi társadalomban tehát az igazi szabadság nem abban áll, hogy ki-ki azt tehesse, amit akar, – amiből csak a legnagyobb zavar keletkez-

nék, mely az egész társadalmat tönkretenné, – hanem abban, hogy a polgári törvények vezetése alatt ki-ki könnyebben élhessen az örök törvény szabályai szerint. A társadalom elöljáróinak szabadsága sem áll abban, hogy kényükkedvük szerint parancsolhassanak, ami szintén rossz és közveszélyes volna, hanem az emberi törvényeknek az örök törvény szerint kell készülniük, és semmit sem szabad előírniuk, ami ebben mint minden jog alapjában, benn nem foglaltatnék. Igen bölcsen mondja Szent Ágoston:

> „Hiszem, hogy azt is belátod, miszerint az időben alkotott törvényben semmi igazságos és helyes dolog nincsen, melyet az emberek nem az örök törvényből vezettek volna le.[3]"

Ha tehát valamely hatalom olyasmit rendelne, ami a józan ész elveitől elüt és a társadalomnak ártalmára van, az nem volna törvény, mivel nem volna az igazságosság szabálya, és elterelné az embereket a társadalom céljától, vagyis a jótól.

11. Az emberi szabadság tehát, bármily szempontból tekintsük is azt, akár az egyes személyekben, akár a társadalomban, akár azokban, akik parancsolnak, akár azokban, akik engedelmeskednek, mindig magában foglalja az alárendeltséget a legfőbb örökkévaló ész alá, mely nem más, mint a parancsoló és tiltó Isten tekintélye. És Istennek ezen

[3]Szent Ágoston: *De Lib. Arb. lib. I. cap. 6. num. 15.*

végtelenül igazságos uralma az emberek fölött távol attól, hogy a szabadságot megsemmisítse vagy csak némiképpen is csorbítsa, ellenkezőleg, azt védelmezi és tökéletesíti is. Mert minden lénynek igazi tökéletessége abban áll, hogy célja felé törekednie kell, mely maga az Isten.

12. A legigazabb és legfönségesebb tannak ezen tételeit, melyekről maga az ész is képes meggyőződést szerezni, az Egyház Isteni Alapítójának példáján és tanán okulva mindig terjesztette és védelmezte, ezen elvek alapján ismerte fel az Egyház saját feladatát és ezekre oktatta a keresztény népeket. Ami különösen az erkölcsöket illeti, az evangélium parancsolatai nemcsak messze fölülmúlják a pogányok minden bölcsességét, hanem az embert oly szentségre hívják és vezérlik, melyről a régiek nem is álmodtak, és őt Istenhez közelebb hozva egyszersmind magasabb szabadságban részesítik.

Így mindig szerfölött nagynak bizonyult az Egyház hatalma a népek polgári és politikai szabadságának megőrzésében és védelmezésében. Nem ide tartozik e nembeli érdemeit elősorolni; elég legyen megemlíteni, hogy a rabszolgaság, a pogány népek eme régi szégyene, elsősorban az Egyház fáradozásai és érdemei folytán lett eltörölve. A jogegyenlőséget és az emberek igaz testvériségét mindenek között legelőször Jézus Krisztus mondotta ki; az ő szavainak visszhangja volt az apostolok tanítása, hogy nincs többé sem zsidó, sem görög, sem barbár, sem szkíta, hanem mindnyájan

testvérek Krisztusban. Oly nagy és általánosan elismert e tekintetben az Egyház ereje, hogy ki sem tagadja, miszerint a föld egy zugában sem maradhatnak fönn sokáig a vad erkölcsök, ha ő oda egyszer lábát betette, hanem csakhamar a kegyetlenséget szelídség, a barbárság sötétségét az igazság fénye váltja fel. De a polgáriasult műveltségre emelt népeket sem szűnik meg soha az Egyház a legnagyobb jótéteményekkel tetézni, midőn a gonoszok önkényével szembeszáll, az ártatlanokat és gyengéket az igazságtalanság ellen védelmezi, és midőn odatörekszik, hogy az államkormányzat oly alakot öltsön, melyet méltányosságáért a polgárok szeressenek, és melytől hatalmáért a kívülállók féljenek.

13. A legszentebb kötelességek egyike tisztelni a tekintélyt és engedelmeskedni az igazságos törvényeknek; így történik, hogy a törvények ereje és őrködése a polgárokat megóvja a gonoszok igazságtalanságaitól. A törvényes hatalom Istentől van, és

> „aki a hatalomnak ellenszegül, Isten rendelésének szegül ellen"[4]

– így az engedelmesség magasztos értéket nyer, amennyiben a legmagasabb tekintélyre vezettetik vissza. – De ahol a parancsolás joga hiányzik, vagy ha valamely az észbe, az

[4]Rom. 13:2.

örök törvénybe, vagy Isten rendeletébe ütköző dolog parancsoltatik, akkor helyes dolog nem engedelmeskedni, tudniillik az embereknek, és éppen ezáltal engedelmeskedni Istennek. Ily módon útja vágatik a zsarnokságnak, a hatalom nem ragadhat mindent magához: minden egyes polgárnak, a családnak és az állam tagjainak jogai érintetlenül maradnak és mindenkinek megadatik az igaz szabadság bizonyos mértéke, mely – mint kimutattuk – abban áll, hogy mindenki a törvények és a józan ész szerint élhessen.

14. Ha akkor, midőn közönségesen a szabadságról vitatkoznak, a törvényes és becsületes szabadságot értenék, melyet az imént leírtunk, akkor senki sem merné szidalmazni az Egyházat azért, amit a legigazságtalanabb módon fognak reá, hogy tudniillik ő az egyesek szabadságának vagy pedig a szabad államformáknak ellensége. – De igen sokan Lucifert követve, akinek gonosz jelszava az, hogy „nem szolgálok" – a szabadság neve alatt bizonyos képtelen és hazug szabadosságot értenek. Ilyenek azon elterjedt és hatalmas iskola emberei, kik a szabadságtól vevén nevüket, szabadelvűeknek, liberálisoknak akarnak neveztetni.

15. Pedig tényleg úgy áll a dolog, hogy amit a természetelvűek és az észelvűek a bölcseletben tesznek, azt teszik az erkölcs terén a szabadelvűek, mint akik a természetelvűeknek tanait az erkölcsi térre, a gyakorlati életre átviszik. – Márpedig az egész észelvűségnek alaptana az emberi ész főuralma, mely az isteni örök ész iránt való köteles enge-

delmességet megtagadva és magát függetlennek állítva maga akar lenni az igazságnak főelve, forrása és bírája. Éppen így az úgynevezett szabadelvűség követői az erkölcsi életben nem ismerik el az isteni hatalmat, melynek engedelmeskedniük kellene, hanem azt állítják, hogy ki-ki a maga törvénye; innét származik az úgynevezett *független* erkölcstan, mely az akaratot a szabadság örve alatt az isteni törvények megtartásától fölmentvén, az embereknek határtalan szabadosságot szokott engedni. – Hogy mindez különösen az emberi társadalomban hová vezet, azt könnyű belátni. Mert ha egyszer áll és el van ismerve, hogy senki sincsen az ember fölött, akkor az következik, hogy a polgári szervezet és társadalom létrehozó oka nem egy, az emberen kívül vagy fölötte álló elvben, hanem az egyesek szabad akaratában keresendő: a nyilvános hatalom mintegy első okától, a néptől származtatandó, és azonkívül, valamint az egyesek cselekvésmódjára egyedül az egyéni ész irányadó, úgy az összesnek belátása egyedüli zsinórmértéke az államok eljárásának. Ennélfogva legtöbbet tehetnének azok, akik legtöbben vannak és a nép többsége volna minden jognak és kötelemnek létesítője. – De hogy mindez a józan ésszel ellenkezik, már a mondottakból is világos. Azt akarni ugyanis, hogy semmi kötelék ne fűzze az embert vagy a polgári társadalmat Istenhez, a Teremtőhöz, és így mindeneknek legfőbb törvényhozójához, nemcsak az emberi természettel, hanem minden teremtett természettel homlokegyenest ellenkezik;

mert szükséges, hogy minden lény az ő létesítő okával valami kapcsolatban legyen, és minden lénynek megfelel, sőt tökéletességéhez tartozik, hogy azon helyen és fokon maradjon meg, melyet a természet rendje követel, azaz hogy a felsőbbrendűnek az alsóbbrendű magát alárendelje és neki engedelmeskedjék.

16. Ezenkívül ezen tan legnagyobb kárára van valamint az egyes embernek, úgy az állami szervezetnek is. Ha ugyanis az emberi ész egyedüli bírája a jónak és rossznak, akkor megszűnik a lényeges különbség e két fogalom között; a gyalázatos a tisztességestől nem magában és lényegében, hanem csak az emberek felfogásában különbözik; ami tetszik, az szabad is, és oly erkölcsi viszonyok alakulván, melyeknek a lélek rendetlen indulatainak megfékezésére semmi erejük sem lesz, mindennemű romlottságnak tág tere nyílik. A közügyekben pedig a parancsolás hatalma elszakíttatik igaz és természetes forrásától, melyből a közjó előmozdítására minden erejét meríti: a törvény, mely azt állapítja meg, hogy mit kell tenni és mit kerülni, a többség önkényére bízatik, ami meredek lejtőn a zsarnokságra visz. Visszautasíttatván Isten uralma az emberek és az emberi társadalom fölött, nyilvánosan egy vallás sem ismertetik el, amiből a legnagyobb közönyösség következik mindazon dolgok iránt, melyek a vallásra vonatkoznak. A sokaság, felfegyverkezve hatalmának tudatával, könnyen zavargásokra és lázadásra vetemedik, minek következménye az, hogy a köte-

lességérzet és lelkiismeret kötelékei meglazulnak, és végül mi sem marad hátra, mint az erőszak, mely pedig önmaga éppen nem elégséges a nép féken tartására. Ezt eléggé bizonyítja a majdnem folytonos küzdelem a szocialisták és más lázongó szövetkezetek ellen, melyek a polgári rendet fenekestül fel akarják forgatni. – Ezek után ítélje meg mindenki, aki helyes érzékkel bír, vajon ezen tanok biztosítják avagy megrontják-e az ember valódi és méltó szabadságát.

17. Igaz ugyan, hogy a liberalizmusnak nem minden követője vallja ezen tanokat, melyek már kegyetlenségüknél fogva is elijesztők s melyekről láttuk, hogy az igazsággal ellenkeznek és a legnagyobb bajokat okozzák. Sőt sokan az igazság hatalma által meggyőzve nem vonakodnak vallani, hogy a szabadság túlmegy a határon és szabadossággá fajul, ha az igazság és igazságosság mértékét túllépi, és hogy azt következésképpen a józan ésszel kell kormányozni, és a természetes törvénynek és Isten örök törvényének alárendelni. De azt hiszik, hogy itt meg kell állaniuk, és tagadják, hogy az embernek kötelessége volna engedelmeskedni oly isteni törvényeknek, melyek nem a természetes ész útján hozattak. – Midőn ezt állítják, következetlenek önmagukhoz. Mert ha egyszer áll, amit elismernek és amit joggal senki sem tagadhat, ha – mondjuk – egyszer áll, hogy a törvényhozó Isten tekintélyének hódolnunk kell, mivel az ember teljesen Isten hatalmában van és Istenhez törekszik, akkor senki sem szabhatja meg az Ő törvényhozó hatalmá-

nak módját és határát anélkül, hogy már ezáltal is meg ne szegné a köteles engedelmességet. Sőt, ha az emberi ész arra vetemedik, hogy maga akarja meghatározni, mennyi joga legyen Istennek és mennyi kötelessége önmagának, akkor az isteni törvények iránt való engedelmességet csak látszólag, de nem tényleg gyakorolja, amennyiben saját önkényét Isten tekintélyének és gondviselésének elébe teszi. Szükséges tehát, hogy életünk zsinórmértékéül állandóan és lelkiismeretesen nemcsak az örök törvényt tekintsük, hanem mindazon más törvényeket is, melyeket a végtelenül bölcs és végtelenül hatalmas Isten a neki tetsző módon juttatott hozzánk, s melyeket világos és kétségbe nem vonható jelekből megismerhetünk. Annál is inkább, mivel az e nembeli törvények ugyanazon alappal bírnak és ugyanazon törvényhozótól származnak, mint az örök törvény, és így tökéletes összhangzásban vannak a természetjoggal, sőt tökéletesítik is azt; mi több, ezen törvények magának az Istennek tanítását képezik, aki kegyesen igazgatja akaratunkat és eszünket, nehogy ezek tévedésbe essenek. Maradjon tehát szentül és sérthetetlenül összekötve, amit elválasztani nem lehet és nem is szabad, és szolgáljunk mindenben híven engedelmesen Istennek, mint ezt maga a természetes ész is követeli.

18. Valamivel szelídebbek ugyan, de épp oly következetlenek azok, kik azt állítják, hogy az isteni törvények szerint rendezendő be ugyan az egyesek magánélete, de nem a társadalomé, s hogy a közügyekben szabad Isten parancsolata-

it áthágni, a törvényhozás pedig nem köteles azokat tekintetbe venni. Ebből folyik ama veszedelmes következmény, hogy az Egyház az államtól elválasztandó. – De ezen állítás képtelenségét is könnyű belátni. Miután ugyanis maga a természet követeli, hogy a társadalom a polgároknak eszközöket szolgáltasson arra, hogy tisztességesen, azaz Isten törvényei szerint éljenek, lévén Isten minden becsületességnek és tisztességnek alap oka, merőben lehetetlen, hogy ugyanazon társadalomnak szabadságában álljon Isten törvényeivel mit sem törődni, vagy éppenséggel valamit azok ellen tenni. – Ezenkívül a népek elöljárói azzal tartoznak az állam polgárainak, hogy ne csak külső előnyüket, hanem elsősorban bölcs törvények által lelki javaikat gondozzák. Márpedig ezen lelki javak gyarapítására mi alkalmasabb sem képzelhető, mint azon törvények, melyeket maga Isten hozott, miért is azok, akik az államok kormányzásában nem akarnak tekintettel lenni Isten törvényére, a politikai hatalmat rendeltetésével és a természet követelményével ellenkezésbe hozzák. De ami leginkább kiemelendő, s amire mi is nem egyszer figyelmeztettünk, ez az, hogy bár közvetlenül nem ugyanaz a célja a polgári és lelki hatalomnak, és e kettő nem is mozog ugyanazon téren, mégis szükséges, hogy a két hatalom egymásnak segítségére legyen, mert mindkettő ugyanazon emberek fölött uralkodik, és nem ritkán történik, hogy bár különféle szempontból, mégis egy és ugyanazon dolog fölött kell rendelkezniük. Valahányszor ez tör-

ténik, valamely módnak és rendnek kell léteznie, melynek alapján a vitának és egyenetlenségnek okai eltávolíttatván, az eljárásban megegyezés létesüljön, mivel képtelenség volna és Isten legbölcsebb akaratával is ellenkeznék, hogy a két hatalom folytonos perpatvarban éljen. Ezen egyességet joggal hasonlították a lélek és test egyesüléséhez, mely mindkettőnek előnyére van; ha beáll a meghasonlás, ez különösen a testnek ártalmas, melynek életét kioltja.

19. Nagyobb világosság kedvéért szükségesnek tartjuk a szabadságnak különféle válfajait, melyek állítólag korunk kívánalmai közé tartoznak, egyenként szemügyre venni. Lássuk pedig mindenekelőtt – s amennyiben az egyes emberekre vonatkozik – a *vallásszabadságot*, amely a vallásosság erényével annyira ellenkezik. A vallásszabadság abban áll, hogy ki-ki azt a vallást követheti, amely neki tetszik, vagy egyet sem.

20. Márpedig az embernek összes kötelességei között éppen az a legnagyobb és a legszentebb, amely szerint Istent ájtatosan és vallásosan tisztelni tartozik. Ez a kötelesség szükségszerű következménye annak, hogy folytonosan Isten hatalmában vagyunk, az Ő akarata, gondviselése által vezéreltetünk, s tőle származván, hozzá vissza is kell térnünk. Ehhez járul, hogy igaz erény vallás nélkül nem lehetséges; az erkölcsi erény ugyanis oly dolgokra vonatkozik, amelyek Is-

tenhez mint az ember legfőbb és végső javához vezetnek, s éppen azért a vallás, mely – ahogy Szent Tamás mondja[5] –

> „mindenben közvetlenül Isten tiszteletét mozdítja elő,[6]"

az erények elseje és szabályozója. Ha pedig azt kérdezzük, vajon a sok egymással ellenkező vallások közül melyiket kell egyedül követnünk, az ész és a természet válaszolják, hogy azt, amelyet Isten rendelt, s amelyre az emberek bizonyos külső jelekből, amelyekkel a gondviselés azt a többitől megkülönböztette, könnyen ráismerhetnek; e megkülönböztetés nagyon is szükséges volt, mert az ilyen fontos dologban a tévedés kimondhatatlan rossz következményeket von maga után. Már most a szóban levő vallásszabadság az embert feljogosítaná arra, hogy legszentebb kötelességét büntetlenül megszegje vagy elmulassza, s a változhatatlan jótól elfordulván, a rossz felé hajoljék; ez pedig, mint már mondottuk, nem szabadság, hanem a szabadságnak eltorzítása és a bűnbe merült léleknek szolgasága.

21. Az állami életben a vallásszabadság annyit jelent, hogy az államnak semmi oka sincs Isten iránt külső tiszteletet tanúsítani és azt előmozdítani, vagy az egyik vallást a

[5]Ez a hivatkozás az eredeti magyar fordításból kimaradt, az angol verzió alapján szúrtuk be – *a kiadó*

[6]Aquinói Szent Tamás: *Summa theologiæ,* IIa-IIæ, q. LXXXI, a. 6. Answer.

másik fölé helyezni; hanem valamennyivel egyenlően kell bánnia még akkor is, ha a nép maga a katolikus hitet vallja. Ez azonban csak azon esetben állhatna, ha az emberek polgári társaságának Isten iránt semmiféle kötelességei sem volnának, vagy azokat büntetlenül elmulasztania lehetne; mind a kettő azonban nyilván hamis. Nem lehet ugyanis kételkednünk afölött, hogy az emberi társadalom, akár egyes részeit, akár formáját, a tekintélyt, akár okát, akár ama nagy előnyöket tekintjük, amelyekben az egyed általa részesül, – Isten akaratából áll fönn. Isten az, aki az embert társas lénnyé teremtette s a hozzá hasonlók társasagába helyezte, hogy azt, amit természete megkíván s önmagában el nem érhetne, a társaságban megtalálja. Ezért a polgári társaság mint társaság, köteles Istent szerzőjéül s atyjául elismerni, s az ő hatalmát és uralmát félni és tisztelni. Az igazság és a józan ész tehát tiltja, hogy az állam istentagadó legyen, vagy ami az istentagadással egyértelmű, a – mint mondják – különféle vallások iránt egyformán viselkedjék s valamennyiüket ugyanazon jogokban részesítse. – Mivel tehát az államnak szükségképpen kell egy vallást vallania, e vallás csak az egyedül igaz vallás lehet, amelyet általában, de különösen a katolikus államokban könnyű felismerni, minthogy az igazságnak szembeszökő jeleit önmagán viseli. Ennélfogva az állami hatalom viselőinek, ha – miként kötelességük – a polgárok javát okosan és sikerrel előmozdítani akarják, ezen egyedül igaz vallást kell fönntartaniuk és védelmezniük. A

nyilvános hatalom azért áll fönn, hogy az alattvalók javát előmozdítsa, s ámbár közvetlenül arra van hivatva, hogy az embereknek földi boldogságot és jólétet biztosítson, mindazonáltal nem szabad akadályoznia, de sőt segítenie is kell az embert a legfőbb és a legnagyobb jónak, az örök boldogságnak elérésében is: ezt pedig a vallás elhanyagolásával elérni nem lehet.

22. Erről azonban máskor bővebben beszéltünk; most csak azt akarjuk megjegyezni, hogy az ilyen szabadság mind az alattvalók, mind az uralkodók igaz szabadságának nagy ártalmára van. Ellenben a vallás az igaz szabadságot mindinkább biztosítja, egyrészt azáltal, hogy a hatalmat Istentől származtatja, s az uralkodókat arra kötelezi, hogy kötelességeikről soha meg ne feledkezzenek, igazságtalan és kemény parancsokat ne osztogassanak s a népet kegyesen s atyai szeretettel kormányozzák, – másrészt azáltal, hogy a polgároktól megkívánja, hogy a törvényes hatalomnak úgy engedelmeskedjenek, mint Isten szolgáinak, s azonfölül az alattvalókat az elöljárókhoz nemcsak az engedelmesség, hanem a tisztelet és a szeretet kötelékeivel fűzi, a lázadást s mindent, ami a közrendet és békét megzavarhatná s okul szolgálhatna arra, hogy a polgárok szabadsága jobban korlátoltassék, szigorúan tiltja.

Mennyire előmozdítja a vallás a jó erkölcsöket és a jó erkölcsök ismét a szabadságot, azt nem is említjük, mert hisz az ész is mondja és azonfölül a történelem bizonyítja, hogy

a népek mennél jobb erkölcsűek, annál tökéletesebb szabadságnak, jólétnek és hatalomnak örvendenek.

23. Vegyük továbbá szemügyre a föltétlen *szólás-* és *sajtószabadságot.* Alig kell említenünk, hogy ez, ha nem mérsékeltetik s teljesen korlátlan marad, jogot nem képezhet. A jog ugyanis erkölcsi képesség; márpedig, miként előbb is mondottuk és soha eléggé nem hangsúlyozhatjuk, esztelenség azt hinni, hogy ezen erkölcsi képesség az igazságot és a hazugságot, az erényt és a bűnt egyaránt megillethetné. Jogos dolog az igazat és a jót, hogy mennél több ember tulajdonává váljék, az államban szabadon és okosan terjeszteni; de az is jogos, hogy a közhatalom a hazugságoknak, melyeknél nagyobb veszedelem az észre nézve nem létezik, s a bűnöknek, melyek a lelkeket és az erkölcsöket megrontják, szorgosan, nehogy az állam romlására terjedjenek, útját állja. A szabados elme kicsapongásait, melyek a tudatlan sokaságot félrevezetik, törvény erejével megfékezni éppen úgy jogos, mint a gyöngébbek ellen elkövetett igazságtalan erőszakot megtorolni. S ez annyival is inkább szükséges, mert a polgárok legnagyobb része a szemfényvesztő okoskodások hamisságát, különösen ha ezek a szenvedélyeknek hízelegnek, vagy éppen nem, vagy csak nagy nehezen veszi észre. A teljesen korlátlan szólás- és sajtószabadság mellett semmi sem szent, semmi sem sérthetetlen; még a minden kétségen fölül álló legigazabb természeti elvek, melyek az emberi nemnek közös és legnemesebb örökségéül tekinten-

dők, még ezek sem lesznek megkímélve. Ily módon a sötétség az igazságot elhomályosítván, miként gyakran történni szokott, veszedelmes és sokféle tévelyek jutnak uralomra. Az ilyen állapot előmozdítja ugyan a szabadosságot, de igen nagy kárára van a szabadságnak: a szabadság annál nagyobb és biztosabb, mennél nagyobb korlátok közé van szorítva a szabadosság. – Azon kérdésekre vonatkozólag ellenben, melyeknek kutatását Isten az emberekre hagyta, mindenkinek szabadságában áll azt gondolni, s szabadon kimondani, ami tetszik: s ez nagyon is természetes, mert az ilyen szabadság soha sem vezeti az embereket az igazság elnyomására, hanem inkább nagyon gyakran annak kipuhatolására és földerítésére.

24. Hasonlóképpen kell vélekednünk a *tanítási szabadságról.* – Minthogy nem lehet kétség aziránt, hogy a lelkekhez csakis igazságot szabad juttatni, ez lévén az értelmes lények java, célja és tökéletessége, azért a tanításnak tárgyát csakis az igazság képezheti és pedig úgy, hogy azok, akik nem ismerik még az igazságot, ennek tudomására jussanak, akik pedig ismerik, benne megerősödjenek. Ezért mindazoknak, akik tanítással foglalkoznak, szent kötelességük a tévelyt a lelkekből kiirtani, s őket a tévedéstől minden lehető módon megóvni. Ezekből kiviláglik, hogy az említett szabadság, mely szerint ki-ki kénye-kedve szerint azt taníthatja, ami neki tetszik, először is a józan ésszel homlokegyenest ellenkezik, s másodszor az elmék tökéletes megrontá-

sára vezet; márpedig ilyen szabadosságot a közhatalom – kötelességének megsértése nélkül – meg nem engedhet, és pedig annál kevésbé, mert a tanítóknak tanítványaik előtt nagy a tekintélyük, és a tanítvány maga csak ritkán képes megítélni, vajon az, amit a tanító előad, igaz-e vagy sem.

25. Miért is a tanítási szabadságot bizonyos korlátok közé kell szorítani, nehogy a tanítás mestersége büntetlenül a romlás eszközévé váljék. Az igazságoknak pedig, melyek a tanítás kizárólagos tárgyát képezik, két rendje van: a természeti és a természetfölötti. A természeti igazságok, milyenek a természeti elvek és az azokból közvetlenül folyó tanok, mintegy az emberi nem közös örökségét képezik; ezen örökségen mint a legszilárdabb alapon nyugszanak a tiszta erkölcsök, az igazságosság, a vallás s az emberek társadalmi összeköttetése, minélfogva gonoszság és embertelenség volna ennek megsértését és szétrombolását büntetlenül megengedni.

26. Hasonló lelkiismeretességgel kell megőrizni azon igazságoknak nagy és szent kincstárát, melyeket az Isten kinyilatkoztatott. Ez isteni tannak főbb pontjai, melyeket a hitvédők leginkább iparkodnak bebizonyítani, íme a következők: létezik isteni kinyilatkoztatás; az Isten egyszülött Fia testté lett, hogy az igazság mellett tanúságot tegyen; ugyanő egy tökéletes társaságot, vagyis Egyházat alapított, melynek ő maga a feje, s egészen a világ végezetéig vele van; s egyúttal azt akarta, hogy azon igazságokat, me-

lyeket Ő maga tanított, ezen Egyház megőrizze, védje és törvényes tekintéllyel magyarázza; megparancsolta továbbá, hogy Egyházának az összes népek csakúgy engedelmeskedjenek, mint önmagának; akik pedig ellenkeznek, örökre elvesznek. Ezekből világos, hogy az embernek legjobb és legbiztosabb tanítója az Isten, aki minden igazság forrása és kezdete; – hogy az Isten egyszülött Fia, ki az Atyának kebelében van, az Út, Igazság, Élet és igaz Világosság, mely minden embert megvilágosít, s hogy az Ő szavára minden embernek hallgatnia kell:

> „ És mindannyian Isten tanítványai lesznek.[7] „

27. Isten azonban a tanítói hivatalt a hit és erkölcs dolgaiban az Egyházra is átruházta, s e tekintetben isteni jóvoltából csalhatatlanná tette; miért is az Egyház a halandók legfőbb és legbiztosabb mestere, s tanítási joga szent és sérthetetlen. És az Egyház az Istentől nyert tanokra támaszkodva mindig a legnagyobb szorgossággal töltötte be ezen hivatalát, s a nehézségekkel – melyek e tekintetben mindenünnen elébe gördíttettek – szembeszállván tanítási szabadságáért harcolni soha meg nem szűnt. Ily módon a balga babonát elűzvén, a föld kerekségét a keresztény bölcsesség által újjáalakította. Minthogy pedig maga az ész világosan tanítja, hogy az Isten által kinyilatkoztatott és a természeti igazságok egymással

[7] Jn 6,45

tényleg nem ellenkezhetnek, úgyhogy mindaz, ami amazokkal ellentétben áll, kétségtelenül hamis; ezért az Egyháznak istenileg alapított tanítói hivatala a kutatási vágyat, a tudományok haladását s az emberi nem művelődését nemcsak hogy nem akadályozza és nem hátráltatja, sőt inkább e téren is világosságot terjeszt és biztos segítséget nyújt. Ugyanezen okból az emberi szabadságot is tökéletesíti, mert Krisztus Urunk szerint az igazság az embert szabaddá teszi.

> Megismeritek az igazságot és az igazság megszabadít titeket.[8]

– Az igaz szabadságnak és a valódi tudománynak tehát éppen semmi okuk sincs panaszkodni ama igazságos és szükséges törvények ellen, amelyeket az Egyház és az ész együttesen megállapítanak az emberek tanításának szabályozására.

28. Hisz maga a tapasztalás is bizonyítja, hogy az Egyház, midőn ezt főképpen azért teszi, hogy a keresztény hitet oltalmazza és megvédje, egyúttal a tudományok minden nemét is ápolja és előmozdítja. És méltán, mert hiszen a tudományok előbbrehaladása nemcsak önmagában véve jó és dicséretes, hanem azonfölül mindazon ismeretek, melyekre a józan ész önmagától is rájön, föltéve, hogy a valóságnak megfelelnek, az Isten által kinyilatkoztatott igazságo-

[8] Jn 8, 32

kat is nem csekély mértékben megvilágítják. És csakugyan az Egyháznak köszönjük ama nagy jótéteményeket, hogy az ókori bölcsesség dicső emlékeit megőrizte, hogy a tudományok számára csarnokokat nyitott, hogy a nagy elméket mindig ösztönözte s mindazon művészeteket ápolta, melyek művei korunknak különös díszéül szolgálnak. – Végre nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy mérhetetlen tág mező áll nyitva, ahol az emberi elme szabadon kutathat és fejtheti ki tevékenységét, mert hisz számtalan kérdés van, amelyek a keresztény hit- és erkölcsökkel szükséges összefüggésben nincsenek, s amelyeket az Egyház az ő tekintélyével el nem döntvén, a tudósoknak szabadságában áll belátásuk szerint eldönteni.

29. Mindezekből meg lehet érteni, miféle szabadság legyen az, amelyet a *szabadelvűség – liberalizmus* – hívei hirdetnek s oly nagy buzgósággal életbe léptetni akarnak. Egyrészt önmaguk és az állam számára oly tág szabadságot követelnek, hogy bármily vészes tannak tárt kaput nyithassanak; másrészt az Egyházat tanítói tisztének gyakorlásában sokféleképpen akadályozzák, s tanítási szabadságát a legszűkebb korlátok közé szorítják, holott az Egyház tanítása nemcsak semmi hátrányt, de sőt a legnagyobb előnyöket helyezi kilátásba.

30. Sokat hánytorgatják manapság a *lelkiismereti szabadságot* is; ha ezen szabadságot úgy fogják föl, hogy minden embernek jogában áll Istent tisztelni, vagy nem tisztelni, e

fölfogás a fentebbiekben eléggé meg van cáfolva. – Ámde lehet a *lelkiismereti szabadságot* úgy is értelmezni, hogy az embernek jogában áll – s e tekintetben az állam semmi szín alatt sem akadályozhatja – Isten akaratát és parancsait lelkiismeretének sugallata szerint teljesíteni. Ily értelemben a lelkiismereti szabadság Isten fiaihoz méltó, az ember méltóságát a legtisztességesebben megőrzi s minden erőszak és igazságtalanság fölött áll: ezen lelkiismereti szabadságot az Egyház mindig kívánta és nagy becsben tartotta. Ilyen szabadságot követeltek maguk számára az apostolok, ezt sürgették irataikban a hitvédők, s vérükkel megpecsételték a nagyszámú vértanúk. És méltán, mert ezen keresztény szabadság egyrészt Istennek az emberek fölötti legfőbb és legigazságosabb hatalma, másrészt az embereknek Isten iránti legfőbb és legszentebb kötelessége mellett tesz tanúságot. Semmi köze a lázongó és engedetlen lelkülethez; s a világért sem szabad azt gondolni, hogy a politikai hatalomnak köteles engedelmességet megtagadja, mert hiszen az emberi hatalomnak csakis olyasmit szabad parancsolnia és követelnie, ami Isten rendelkezéseivel nem ellenkezik s az Isten által megalapított rendet nem sérti. Ha azonban a polgári hatalom olyasmit parancsolna, ami Isten akaratával nyíltan ellenkezik, akkor az ilyen parancsot – mint amely az isteni tekintéllyel megalapított rend fölforgatását célozza – nem szabad teljesíteni.

31. Ellenben a szabadelvűség – liberalizmus – hívei, akik az államnak korlátlan hatalmat tulajdonítanak s az emberi életet Istenre való tekintet nélkül berendezni kívánják, ezek az erkölcsiséggel és a vallással összekötött szabadságot, melyről beszélünk, el nem ismerik, s minden intézkedést, mely eme szabadság megóvása érdekében történik, államellenes jogtalanságnak nyilvánítanak. Pedig ha nekik volna igazuk, nem léteznék oly kegyetlen zsarnokság, amelynek engedelmeskedni s amelyet elviselni nem kellene.

32. Az Egyháznak hő kívánsága, hogy eme keresztény tanok, melyeket főbb elveikben itt jeleztünk, az állami élet minden rétegét gyakorlati alkalmazásban átjárják. Ezen tanok ugyanis alkalmasak a mai kor számos és súlyos bajainak orvoslására, amelyek jobbára éppen az olyféle szabadságokból származtak, melyeket ma annyira magasztalnak, s melyek az üdv és dicsőség csíráit magukban rejteni látszottak. Az eredmény azonban meghiúsította a reményt. Kellemes és egészséges gyümölcs helyett rossz és keserű termett. Ha már most orvoslást keresnek, vissza kell térni a józan elvekhez, amelyektől egyedül várható a rend megszilárdulása és az igaz szabadság biztosítása.

33. Mindazonáltal az Egyház anyai elnézéssel figyelembe veszi az oly nagy szerepet játszó emberi gyengeséget, valamint azt is tudja, miféle szellem lengi át manapság a lelkeket és az ügyeket. Ezen okokból, habár ő maga soha semminek sem ad létjogot, ami nem igaz és nem tisztességes, mégis

nem ellenkezik, ha az államhatalom vagy nagyobb baj elkerülése, vagy valamely nagyobb jó elérése és megőrzése végett olyasmit is eltűr, ami az igazság- és az igazságossággal nem mindenben egyez meg. Hisz maga a gondviselő Isten is, aki pedig véghetetlenül jó és mindenható, mégis a rosszat is megtűri a világon, részint azért, hogy a nagyobb jó ne akadályoztassék, részint hogy nagyobb bajok ne támadjanak. Az államok kormányzásában nagyon helyes a világ kormányzóját utánozni: sőt mivel az emberi tekintély minden rosszat meg nem akadályozhat,

> „sokat meg kell engednie és büntetlenül hagynia, amit azután egész joggal az isteni Gondviselés megtorol.[9]"

Ha azonban ily körülmények között az emberi törvény a közjó érdekében és csakis ezért a rosszat eltűrheti, sőt el is kell tűrnie, mindazonáltal ezt önmagáért soha nem akarhatja, soha nem helyeselheti. A rossz ugyanis, mint a jónak hiánya, ellenkezik a közjóval; ezt pedig a törvényhozónak, amennyire csak lehet, óvnia és megvédenie kell. Az emberi törvénynek e tekintetben is utánoznia kell Istent, aki azért, hogy a rosszat e világon megtűri,

[9]Szent Ágoston: *De Lib. arb. lib. I. cap. 6. num. 14.*

> nem akarja, hogy a rossz legyen, sem nem akarja, hogy a rossz ne legyen, hanem csak megengedi, hogy legyen, és ezen eljárása jó.[10]

Az angyali Doktornak e mondata röviden magában foglalja az egész tant a rossz eltűréséről.

34. De ha helyesen akarunk a dologról ítélni, be kell vallanunk, hogy mennél több rosszat kénytelen az állam eltűrni, annál távolabb áll eszményétől, valamint az is bizonyos, hogy a rossznak eltűrése, mint a politikai okosság egyik szabálya, csakis annyira terjedhet, amennyire az ügy vagyis a közjó megkívánja; miért is olyankor, amidőn a közjó e szabály alkalmazása következtében kárt vallana, s az államnak még több s nagyobb rosszal gyűlne meg a baja, e türelmességi szabályt nem szabad alkalmazni, mert ilyen körülmények között semmi jót sem lehet általa elérni. Ha pedig az Egyház a különös idő- és állami viszonyok miatt az újkori szabadságok egyikébe-másikába bele is nyugszik, nem mintha azokat önmagukban óhajtaná, hanem mert úgy vélekedik, hogy jobb azokat jelenleg eltűrni; a viszonyoknak jobbra fordultával újból élni fog saját szabadságával, s tanácsolva, buzdítva, kérve azon lesz, hogy Istentől nyert hivatását, mely az emberek örök üdvösségének előmozdításában áll, pontosan betölthesse. Az azonban örökre igaz marad,

[10] Aquinói Szent Tamás: *Summa theologiæ,* p. I. qu. XIX. a. q. ad 3.

hogy az a szabadság, mely mindenkinek mindenre jogot ad, miként ezt már többször is hangsúlyoztuk, magában véve éppen nem kívánatos, mert észellenes dolog, hogy a hamis egyenlő jogot élvezzen az igazzal.

35. Ami pedig a *türelmességet* illeti, csodálatos, mennyire távol esnek az Egyház méltányosságától és okosságától a *liberalizmus* hívei, akik a polgároknak minden korlát nélkül megengedik mindazt, amit fölebb említettünk s ilyképp oda jutnak, hogy a tisztességnek és az igazságnak semmivel több létjogot nem adnak, mint a hamisságnak és az erkölcstelenségnek. Az Egyházat pedig, az igazság oszlopát és erősségét, az erkölcs romlatlan mesterét türelmetlennek és kegyetlennek mondják, mert a türelmességnek ezen korlátlan és bűnös nemét, miként kell, visszautasítja és meg nem engedi; s midőn ezt teszik, nem veszik észre, hogy olyasmit gyaláznak, ami voltaképpen dicséretre méltó. Egyébként a türelmességnek ily mérvű hánytorgatása közben is nem ritkán megesik, hogy a katolikus ügyekre nézve kemények és szigorúak, s akik különben mindenki számára nagy és tág szabadságot hirdetnek, az Egyházat szabaddá tenni sokszor vonakodnak.

36. Végre hogy egész előadásunkat összes következményeivel együtt könnyebb áttekintés végett pontonként röviden összefoglaljuk, újból hangsúlyozzuk, hogy az egész ember szükségképpen és valóban Isten örök hatalma alatt áll s következőleg nem képzelhető, hogy az emberi szabadság

Istennek és az ő akaratának alárendelve ne legyen; Istennek eme fennhatóságát tagadni vagy el nem ismerni nem a szabad ember ténye, hanem az olyané, aki a szabadsággal lázadásra visszaél; s a léleknek éppen ezen hangulata és iránya képezi a *liberalizmus* legfőbb bűnét. E szabadelvűségnek azonban több fajtája különböztethető meg, amint az akarat nem egy, hanem többféle módon s kisebb-nagyobb mérvben tagadhatja meg az engedelmességet, mellyel Istennek vagy az isteni hatalom részeseinek tartozik.

37. A végtelen Istennek uralmát teljesen visszautasítani s az engedelmességet a nyilvános, vagy a magán és családi ügyekben neki határozottan fölmondani, – a szabadságnak legnagyobb romlottsága s következőleg a *liberalizmusnak* leggonoszabb faja; s erre kell vonatkoztatni mindazt, amit eddig a liberalizmus ellen mondottunk.

38. Legközelebb áll ehhez azoknak tana, akik megengedik ugyan, hogy Istennek, a világ Teremtőjének és Urának hatalma alatt állunk, mert hiszen az ő akaratából áll fönn az egész világ: ámde azon természetfölötti hitelveket és erkölcsi törvényeket, melyeket az Isten maga kinyilatkoztatott, vakmerően visszautasítják, s azt állítják, hogy nincs ok, amiért azokat különösen az állami életben figyelembe venni kellene. Mennyire tévednek ezek is, és mennyire következetlenek, az imént kimutattuk. Ezen tanból, mint fő elvből folyik ama veszélyes vélemény, mely szerint az Egyház ügyeit az állam ügyeitől teljesen el kellene választani; holott nyilván-

való, hogy e két hatalomnak, ámbár hivatás- és méltóságra nézve különböznek, mégis egyetértőleg és egymást támogatva kell működniük.

39. Ezen utóbb jelzett véleményből ismét kétféle elmélet alakult. Némelyek ugyanis azt akarják, hogy az államot az Egyháztól annyira és oly mérvben el kell szakítani, hogy a nyilvános élet jogi viszonyaiban, az intézményekben, az erkölcsökben, a törvényekben, az állami hivatalokban, az ifjúság nevelésében az Egyház teljesen figyelmen kívül hagyassék, mintha az tulajdonképpen nem is léteznék; s legfölebb csak azt engedik meg, hogy az egyes polgárok, mint magán emberek valamely, tetszés szerinti vallást gyakorolhassanak. Ezek ellenében teljes erejükben állnak mindazon érvek, amelyekkel az Egyház és az állam elválasztására vonatkozó tant megcáfoltuk; itt még csak azt adjuk hozzá, hogy képtelenség azt kívánni, hogy a polgár az Egyházat tisztelje, midőn az állam azt megvetheti.

40. Vannak mások, akik az Egyház létjogát nem tagadják, mert hiszen nem is tagadhatják; mindazonáltal nem akarják elismerni, hogy az Egyház tökéletes társaság természetével és jogaival bír, s következőleg azt tanítják, hogy az Egyház ugyan inthet, tanácsolhat s a neki önként meghódolókat kormányozhatja, de törvényeket nem hozhat, ítéletet nem mondhat, s büntetéseket nem szabhat. Ekként ezen isteni társaságnak természetét eltorzítják, tekintélyét, tanítói hivatalát s minden működését gyöngítik és megszorítják, az

állam hatalmát ellenben annyira kiterjesztik, hogy az Isten Egyházát bármely más önkéntes társulat módjára teljesen az államhatalom uralma és joghatósága alá helyezik. Ezeknek megcáfolására alkalmasak amaz érvek, amelyeket a hitvédők szoktak fölhozni, s amelyeket mi sem mulasztottunk el – nevezetesen az *Immortale Dei* kezdetű körlevélben – előadni; ezen érvekkel ki lehet mutatni Istennek ama rendelését, mely szerint az Egyházban mindannak meg kell lennie, ami egy törvényes, legfőbb és minden tekintetben tökéletes társaság természetéhez és jogai közé tartozik.

41. Sokan vannak végre, akik az Egyháznak elválasztását az államtól nem helyeslik; de amellett ismét azt akarják, hogy az Egyház a kor kívánalmainak engedjen s mindahhoz alkalmazkodjék, amit a mai államkormányzati bölcsesség megkíván. E nézet helyes, ha csak ama bizonyos, az igazság- és igazságossággal összeférő méltányosságot sürgeti, amely szerint az Egyház, a nagyobb jó reményében egyben-másban engedékeny lehet, s a kor igényeinek is annyira, amennyire kötelességének megsértése nélkül teheti, megfelelhet. – De nem állhat ez ama dolgokat és tanokat illetőleg, melyeket a megváltozott erkölcsi fölfogás és a helytelen ítélet minden jog ellenére felszínre hozott. Egy kor sem nélkülözheti a vallást, igazságot és igazságosságot; minthogy pedig az Isten ezen legnagyobb és legszentebb dolgokat az Egyház őrizetére bízta, képtelenség azt kíván-

ni, hogy az Egyház a hamisat és igazságtalant egykedvűleg eltűrje, vagy abba, ami a vallásnak ártalmas, beleegyezzék.

42. A mondottakból már most következik, hogy a gondolat, az írás, a tanítás és minden különbség nélkül a vallás szabadságát, mint megannyi természeti jogot követelni, védelmezni s engedélyezni semmiképpen sem szabad. Mert ha valóban a természet adta volna az embernek e jogokat, akkor Isten uralmának megvetése jogos volna, s az emberi szabadságot semmiféle törvénnyel sem volna szabad fékezni. – A mondottakból azonban az is következik, hogy a szabadságnak említett válfajait igazságos okokból meg lehet tűrni, de mindig úgy kell mérsékelni, hogy féktelenséggé és szabadossággá el ne fajuljanak. – Ahol pedig ezen szabadságok érvényben vannak, ott a polgároknak azon kell lenniük, hogy azokat jó cselekedetek gyakorlására kihasználják, különben pedig e szabadságok megítélésében az Egyházzal egyetértsenek. Minden szabadság ugyanis annyiban törvényes, amennyiben az erkölcsi jó gyakorlását lehetővé teszi; különben soha.

43. Ahol az államhatalom igazságtalanul elnyomja a polgárokat, s az Egyházat az őt megillető szabadságtól megfosztja, ott szabad oly kormányforma életbeléptetését sürgetni, amely alatt a polgárok és a hívők szabadon működhetnek; ezen törekvés nem féktelenségre és bűnös szabadosságra vezet, hanem a közjó érdekében a helyzet nyomasztó voltának megszüntetését célozza s oda irányul, hogy ahol

minden gonoszság föl van szabadítva, az erényes élet- és cselekvésmód ne akadályoztassék.

44. Az államkormányzatnak ama módja, mely szerint a hatalom gyakorlásába a nép is belevonatik, magában véve nem helytelen; hacsak[11] emellett a közhatalom eredetéről és gyakorlásáról szóló katolikus tan meg nem sértetik. Az Egyház a különféle kormányformák közül, föltéve, hogy a polgárok jólétének előmozdítására nem alkalmatlanok, egyet sem kárhoztat; azt az egyet azonban megkívánja – ezt különben maga a dolog természete is követeli – hogy e kormányformák úgy legyenek szervezve, hogy emellett senkinek s különösen az Egyháznak jogai meg ne sértessenek.

45. A közügyekben részt venni, hacsak ezt a különös helyi- és időviszonyok nem tiltják, jó és helyes; sőt az Egyház igenis óhajtja, hogy az egyes polgárok, a mennyire csak tehetik, a közjólétet előmozdítsák, s hazájukat védjék, fenntartsák és gazdagítsák.

46. Az Egyház azt sem kárhoztatja, ha valamely nép függetlenségre tör és sem külhatalomnak, sem valamely kényúrnak alárendeltje lenni nem akar, föltéve azonban, hogy mindez az igazság megsértése nélkül történhetik. Végre azoknak eljárását sem helyteleníti, akik oda működnek, hogy minden ország saját törvényei szerint kormányoztassék, s a polgároknak módjukban álljon jólétüket mennél nagyobb mérvben biztosítani. Az Egyház a mérsékelt polgári

[11] A „hacsak” szó jelentése itt: „feltéve, hogy” – *a kiadó*

szabadságnak mindig hű és gondos őre; ami mellett kivált egyes olasz városok tanúskodhatnak, melyeknek a municipalis jog abban az időben, midőn az Egyház üdvös befolyását a közügyek minden terén szabadon érvényesíthette, jólétet, gazdagságot és hírnevet biztosított.

47. Reméljük, Tisztelendő Testvérek, hogy e tanok, melyeket a hit és ész által vezéreltetve apostoli tisztünknél fogva előadtunk, a ti közreműködéstek által igen sokaknak javára fognak szolgálni. – Mi pedig szívünk alázatosságában szemeinket az Ég felé emelve buzgón kérjük Istent, hogy bölcsességével és tanácsával az embereket kegyesen fölvilágosítsa, hogy így az annyira fontos ügyekben az igazat megismerjék, s következésképp a magán- és nyilvános életben minden körülmények között a megismert igazság szerint éljenek, s attól soha el ne tántorodjanak. – Ezen isteni áldások zálogául és jóindulatunk jeléül rátok, Tisztelendő Testvérek, papságtokra és a gondjaitokra bízott hívő népre szívünk teljéből adjuk apostoli áldásunkat.

Kelt Rómában, a Szent Péternél, 1888. évi június 20-án, pápaságunk 11. évében.

XIII. Leó Pápa.

XIII. Leó pápa tehát azt írta, hogy a vallásszabadság „a vallásosság erényével ellenkezik”,[12] és hogy az valójában „nem szabadság, hanem a szabadságnak eltorzítása, és a bűnbe merült léleknek szolgasága”.[13] Továbbá „az igazság és a józan ész […] tiltja, hogy az állam istentagadó legyen, vagy ami az istentagadással egyértelmű, a […] különféle vallások iránt egyformán viselkedjék, s valamennyiüket ugyanazon jogokban részesítse”.[14] Tehát az államhatalom viselőinek kötelességük az egyedül igaz vallást fönntartaniuk és védelmezniük.

XIII. Leó pápa mindezzel semmi újat nem mondott, csak megismételte az Egyház tanítását, amit korábbi pápák hosszú sora (egészen az egyházatyák korától kezdve) mindig is tanított.

Ehhez képest a II. Vatikáni Zsinat *Dignitatis humanæ* kezdetű deklarációjában ezt olvashatjuk:

> Ez a Vatikáni Zsinat kijelenti, hogy az emberi személynek joga van a vallásszabadsághoz. […] Kijelenti továbbá, hogy a vallásszabadság valójában az emberi személy méltóságán alapszik ”

[12] Lásd az enciklika 19. pontját
[13] 20. pont
[14] 21. pont

[…] Az emberi személy e jogát a vallásszabadsághoz a társadalom jogrendjében úgy kell elismerni, hogy polgári joggá váljon. […] Ezért jogsérelem éri a személyt s magát azt a rendet, melyet Isten szabott meg az ember számára, ha megtagadják az embertől, hogy a társadalomban szabadon gyakorolhassa vallását, föltéve, hogy tiszteletben tartja a nyilvános közrendet. […] Ezért a polgári hatalom, melynek sajátos célja, hogy a mulandó közjóról gondoskodjék, köteles ugyan a polgárok vallásos életét elismerni és támogatni, de túllépi határait, ha a vallásos cselekedeteket irányítani vagy akadályozni merészeli. […] Ahhoz is joguk van a vallási közösségeknek, hogy hitüket szóban vagy írásban akadálytalanul hirdethessék és megvallhassák. […] A polgári hatalomnak tehát igazságos törvényekkel és más alkalmas eszközökkel vállalnia és biztosítania kell minden polgára vallásszabadságának védelmét, kedvező feltételeket kell nyújtania a vallásos élethez.

Ennek megfelelően a zsinat utáni egyház képviselői maguk szólították fel azokat az államokat, ahol akkor még katolikus volt az államvallás, hogy alkotmányukat, törvényeiket

módosítsák úgy, hogy mostantól a hamis vallások terjesztését az állam ne gátolja, hanem támogassa.

Adódik a kérdés: hogyan lehet feloldani ezt az ellentmondást? Lehetséges volna, hogy ugyanaz az Egyház egyszer azt tanítja, hogy a hamis vallásokat senkinek sincs joga terjeszteni, később pedig azt, hogy ez elidegeníthetetlen alapjog? Vajon Isten idő közben meggondolta magát ezzel a kérdéssel kapcsolatban?

A vallásszabadsággal kapcsolatos átmenet részletesebb megismeréséhez (a változtatás hátterének és összefüggéseinek magyarázatával együtt) Tájkép zsinat után[15] című könyvünk 8. fejezetét ajánljuk az Olvasó figyelmébe.

Budapest, 2016. május 22.

Kapisztrán Szent János Kiadó

[15] Lásd: http://figyelji.de/a/tajkepre

További elérhető kiadványaink:

Felnőttek Katekizmusa (1929)

Írta: Franz Spirago

Franz Spirago: Példatár (1927)

a katekizmus igazságainak bemutatására

Főleg hitszónokok és hitoktatók számára

Római Katolikus Katekizmus (1890)

Írta: Deharbe József S. J.

Goffine Lénárt Katholikus oktató- és épületes könyve (1928)

Rövid értelmezése a vasárnapi és ünnepi leckéknek és evangéliumoknak, ezekből levont hit- és erkölcsi tanításokkal és az egyházi szertartások magyarázatával, továbbá a szentmiséről szóló oktatással

Goffine Lénárt: Módszer a lélekben történő szentmisehallgatásra

ha nem tudunk személyesen jelen lenni

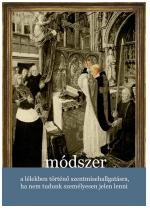

Jöjj Szentlélek Úristen! (1940)

Előkészítő oktatások bérmálkozók számára

Írta: Túrmezei Ferenc atya

Blaskó Mária: Isten kertje (1941)

Rövid történetek a szentekről az év minden napjára

Blaskó Mária: Jaj de szép! (1929)

Elbeszélések és versek gyermekek számára

Jámbor László S. J.: Levelek húgomhoz (1941)

Gondolatok és tanácsok katolikus leányok számára

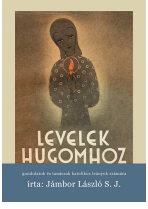

Dr. Tóth Tihamér: A tiszta férfiúság (1935)

Levelek diákjaimhoz – I

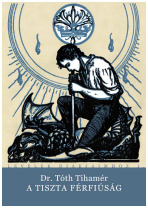

Dr. Tóth Tihamér: Dohányzol? (1936)

Levelek diákjaimhoz – II

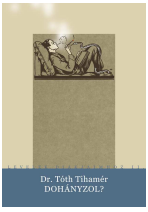

Dr. Tóth Tihamér: Ne igyál! (1936)

Levelek diákjaimhoz – III

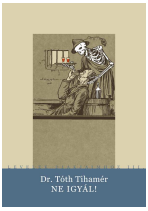

Dr. Tóth Tihamér: A művelt ifjú (1936)

Levelek diákjaimhoz – IV

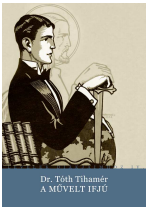

Dr. Tóth Tihamér: A jellemes ifjú (1936)

Levelek diákjaimhoz – V

Dr. Tóth Tihamér: A vallásos ifjú (1936)

Levelek diákjaimhoz – VI–VII

Dr. Tóth Tihamér: Krisztus és az ifjú (1936)

Levelek diákjaimhoz – VIII

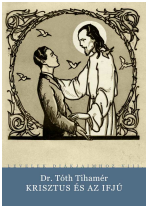

Finn Ferenc SJ: Tom Playfair (1928)

Minden kezdet nehéz

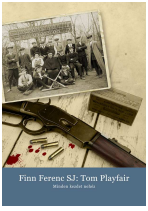

Finn Ferenc SJ: Wynn Percy (1941)

Gyermekből férfit faragni

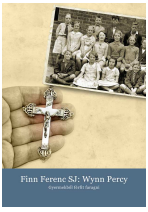

Finn Ferenc SJ: Harry Dee (1942)

Egy rejtély felderítése

Liguori Szent Alfonz: Az üdvösség útja (1896)

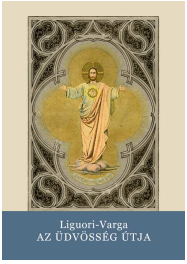

Egger Ágoston: A keresztény apa (1904)

modern társadalmunkban

Gondolatok keresztény apák számára, imádságos könyvvel

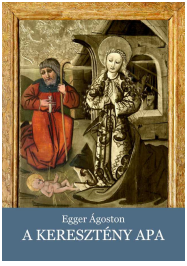

Egger Ágoston: A keresztény anya (1904)

jóakaratú tanácsok keresztény anyák és az érettebb női ifjuság számára

imádságos könyvvel

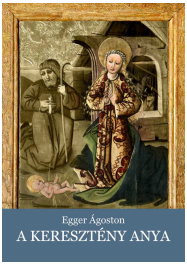

IX. Piusz pápa „Quanta cura" kezdetű körlevele (1864. december 8.)

a kor tévedéseinek elítéléséről

Azon jegyzékkel együtt, mely korunk főbb tévelyeit foglalja magában („Syllabus")

XIII. Leó pápa „Satis cognitum" kezdetű körlevele (1896. június 29.)

az Egyház egységéről

X. Piusz pápa „Pascendi dominici gregis" kezdetű enciklikája (1907. szeptember 8.)

a modernizmus ellen

XI. Piusz pápa „Mortalium animos” kezdetű apostoli körlevele (1928. január 6.)

az igazi vallásegység elősegítéséről

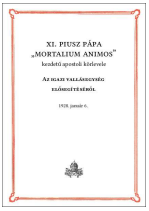

XI. Piusz pápa „Divini illius magistri” kezdetű apostoli körlevele (1929. december 31.)

az ifjúság keresztény neveléséről

XI. Piusz pápa „Vigilanti cura” kezdetű apostoli körlevele (1936. június 29.)

a filmszínházakról

Dr. Alaker György S. J. teológia tanár jegyzeteivel

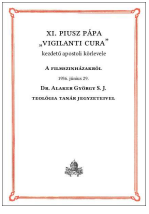

XII. Piusz pápa „Humani generis” kezdetű apostoli körlevele (1950. augusztus 12.)

néhány hamis véleménnyel kapcsolatban, melyek azzal fenyegetnek, hogy aláássák a katolikus tanítás alapjait

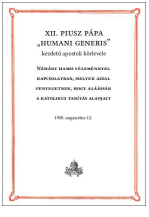

Tájkép zsinat után

A II. Vatikáni Zsinat mérlege

Donald J. Sanborn püspök prédikációsorozata alapján

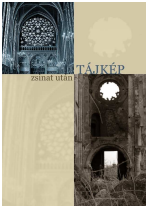

A vallások átalakítása

egy dogma nélküli egyveleggé

Donald J. Sanborn püspök úr előadása
Budapest, 2016. április 2.

Ellenállás és fogyatkozhatatlanság – avagy Hol az Egyház?

A hagyományhű katolikus mozgalom főbb irányzatainak értékelése – Donald J. Sanborn püspök cikke

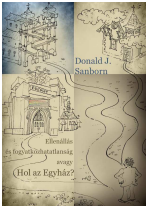

Az Ottaviani Intervenció

Alfredo Ottaviani bíboros · Antonio Bacci bíboros · Római teológusok egy csoportja

Rövid kritikai tanulmány az új miserendről
Anthony Cekada atya bevezető tanulmányával

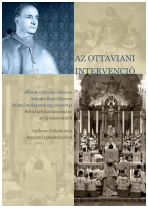

Hagyományhű katolikusok, tévedhetetlenség és a pápa

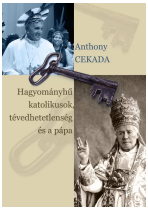

Éppen azok tanítanak tévedéseket, illetve hoznak ártalmas törvényeket, akik látszólag az egyházi fennhatóság birtokosai. Hogyan egyeztethető össze ez a tévedhetetlenséggel? – Anthony Cekada atya tanulmánya

Miért nincs helye katolikusoknak a Novus Ordóban?

Donald J. Sanborn püspök úr előadása
Budapest, 2016. április 2.

Előkészületben:

Finn Ferenc SJ: Lightfoot Kolozs (1942)

Az i-re Ő teszi fel a pontot

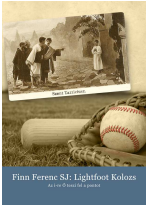

Finn Ferenc SJ: Fülöp (1932)

A kis énekes

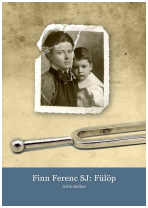

Finn Ferenc SJ: Merton Ada (1899)

... azonképpen itt a földön is

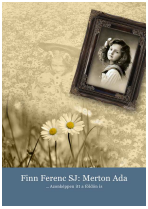

... és sok egyéb is.

Mi a baj a modern mise imádságaival?

Anthony Cekada atya tanulmánya arról, hogy hogyan változtatták meg az imádságok tartalmát az új mise változó részeiben.